

Stockholms
universitet

Stockholm
University

Stockholms
universitet

Stockholm
University

Runriket

hur det kan användas
för att skapa tankar kring kulturarv
hos barn och ungdomar

Fältrapport för kulturarvsanalys
Etnologi
Vårterminen 2009
Maud Ekblad
Handledare: Jonas Engman

Copyright

Denna uppsats är författarens egendom
och får ej begagnas för publicering utan
författarens eller dennes rättsinnehavares tillstånd

Innehållsförteckning

1. Inledning	4
1.1 Bakgrund	4
1.2 Syfte och frågeställningar	4
1.3 Teoretiska ingångar	4
1.4 Material och metod	5
1.5 Källor och litteratur	6
2. Runriket – skapar tankar kring kulturarv	6
2.1 Att se historietutveckling i ett barn- och ungdomsperspektiv	6
2.2 Presentation av Runriket	6
2.3 Intervju	7
2.4 Runrikets 9 besöksmål	10
2.5 Samarbete	20
2.6 Resursbank på nätet	21
2.7 Skolvisningar	22
2.8 Framtiden	26
3. Slutsatser	27
8. Käll- och litteraturförteckning	28

1. Inledning

1.1 Bakgrund

Genast när jag fick höra talas om Runriket kom idén till mig att undersöka vad man kan göra med en sådan plats i ett historiskt sammanhang. Visserligen hade jag varit där tidigare, men det var många år sedan, och namnet Jarlabanke har sedan dess varit inpräntat i mitt huvud. Han som hade anlagt så många broar!

Själv är jag lärare på mellanstadiet och för förberedelseklass i Järfälla, men just nu är det fältveckan som gäller, eftersom jag studerar Kulturarvsanalys inom Etnologin på Stockholms universitet.

Det jag har mest intresserat mig för som lärare är ett *autentiskt* och *konkret* undervisningsätt. Jag har också erhållit ett antal stipendier och varit i England på kurser som ”Learning from the Past”, ”Learning from Sites and Objects”. Där hade jag läraren Mike Corbishley, som nämns i texten och som lärde oss ”The Skeleton Game”, som i korthet bl a går ut på att en elev spelar död och de andra eleverna iakttar och diskuterar exempelvis vilka föremål, en ring, glasögon etc som skulle finnas kvar efter flera hundra år i jorden.

1.2 Syfte och frågeställningar

Jag har ett intresse av att undersöka på vilka sätt Runriket kan användas för att påverka barn och ungdomars *kulturarvstankar*. Att en människa påverkas i tidig ålder, är vedertaget.

Vad gör man för olika typer av satsningar inom kommun, skola, museer o dyl. för elever i olika åldrar och påverkar det elevernas inställning till historia i allmänhet och hembygden i synnerhet, längre fram?

Min begränsning kommer givetvis att handla om nutiden – vad är det man gör idag inom dessa institutioner? Om det sedan ger ett positivt resultat, att dessa elever ”känner” mer för sin *hembygd*, får en bättre *historieförankring*, får framtiden utvisa. Då måste en annan undersökning till.

1.3 Teoretiska ingångar

Jag har använt mig av *dikotomi*, såväl som *kontrastering*. Det är bra sätt att göra saker och ting tydliga. Ove Ronström menar att ett aktivt *urval* av ett litet antal drag samspelar med ett

lika aktivt *bortseende* från ett mycket större antal drag. Exformationen¹, det aktiva bortseendet, kräver mest av oss, men är samtidigt det som vi uppfattar minst av. Det är därför det är viktigt att utforska inte bara vad något är, utan också vad det *inte* är.²

I boken *Historien in på livet* (Anne Eriksen, Jan Garnert, Torunn Selberg (red.), 2002)³ fick jag inspiration till att det är viktigt att studera den plats man bor / eller arbetar på.

Lotten Gustafsson Reinius ledde mig in på att *förskjutningar av skala* är något vi uppfattar fysiskt (Förfärliga och begärliga föremål, 2005).⁴ Det hon berättar om miniatyrer kommer väl till pass i Temaparken, lekplatsen som finns vid ingången till Runriket. Det i sin tur ledde mig vidare till att se vad miljön har för betydelse för barns lek. Att *byta perspektiv* är ett annat sätt som jag har försökt tillämpa i en del fall, t ex hur barnet, till skillnad från de vuxna, ser på vissa frågor om kulturarvet.

1.4 Material och metod

Det har utan tvekan funnits ett mycket stort material att ta del av. De båda kommunernas, Täby och Vallentunas, hemsidor, Stockholms läns museums hemsida och broschyrer, Riksantikvarieämbetet, Historiska museet för att nämna några.

Intervjuer

Som metod, för att nå såväl skola som museer, har jag valt att *intervjua* en guide vid Runriket. Jag gjorde en telefonintervju med Jennifer Shutzberg, Stockholms Länsmuseum 2009-05-27, kl 13.00 – 14.20

Hon kunde ge mig information som omfattade både hennes utgångspunkt som guide från Stockholms länsmuseum och erfarenheten av ca 30 guidningar av skolklasser per år. Därför kunde hon svara på även det som handlade om lärarna i skolan.

Observationer

Observationer gjorde jag på måndagen och tisdagen i fältveckan. På måndagen studerade jag en klass som kom på ett skolklassbesök till Runriket. Det var Jennifer Shutzberg som guidade då.

¹ Exformation, den information man bortser från.

² Ove Ronström, *Kulturarvspolitik*, 2007

³ Anne Eriksen, Jan Garnert, Torunn Selberg (red.), *Historien in på livet*, 2002

⁴ Lotten Gustafsson Reinius, *Förfärliga och begärliga föremål*, 2005

På tisdagen tog jag mig ut till Vallentuna kyrka, som är en utav platserna som ingår i Runriket. Där hade man alldeles nyligen hittat en runsten. Där *fotograferade* jag en del och studerade skyltar.

En del begrepp och andra ord som jag tycker är särskilt relevanta / intressanta har jag skrivit i kursiv stil. Det är för att jag återkopplar till de flesta av dem i mitt resonemang.

Avgränsningar

I mitt material kommer jag att mer betrakta Täby än Vallentuna av naturliga skäl. Det är i Täby jag har haft mina informanter. Informationen på nätet är också mer kring Täby än kring Vallentuna.

Det finns självklart fler muséer som hade kunnat komma med på min lista som resurs för skolorna. Jag tänker t ex på Skansen och Stockholms stadsmuseum.

Den mer ogripbara begränsningen är dock att jag inte kan få några svar på om Runriket kan leda till att barn och ungdomar blir påverkade i sin historiemedvetenhet och sina eventuella kulturarvstankar. Det får framtiden utvisa.

1.5 Källor och litteratur

De källor jag vill framhålla mest är Runrikets, Stockholms läns museums och Historiska museets hemsidor.

Förutom dessa finns en mängd källor som jag har använt mig av: Riksantikvarieämbetet, Gamla Uppsala museum, Radio Stockholm, Vallentuna gymnasium.

Från vår kurslitteratur har jag bl a använt böcker av Lotten Gustafsson Reinius, Ove Ronström och Jan Turtinen.

Utöver dessa böcker har jag använt några, som jag hittat under resans gång, både litteratur som handlar om kulturarv, historisk rekonstruktion och historieskrivning och litteratur som är mer specifikt för ämnet; om Runriket, om Estrid, om historiepedagogik.

Jag har gjort en *inventering* av relevant material att använda i sammanhanget, men den bifogas *inte*, eftersom omfånget redan är stort.

2. Runriket - skapar tankar kring kulturarv

2.1 Att se historietveckling i ett barn- och ungdomsperspektiv

Hur man kan använda Runriket för att skapa tankar kring kulturarv hos barn och ungdomar är det jag har tagit mig an, att se möjligheterna för.

2.2 Presentation av Runriket

Runstenarna är Skandinavians märkligaste och mest enastående fornminnen. Uppland har flest stenar, omkring 1 300, Södermanland har 400, Småland ett hundratal och Jämtland bara en. I området runt Vallentunasjön står de som allra tätast. Ingen annanstans i världen finns så många olika runinskrifter som just där. Runstenarna berättar om händelser för tusen år sedan, i flera fall just på den plats där stenarna nu står. Det kallas Runriket och förutom Täby och Vallentuna kommuner⁵ samarbetar Stockholms läns museum, men också hembygdsföreningar m fl. Runriket invigdes i september 2006. Sammanlagt 9 platser runt Vallentunasjön ingår. Det första etappmålet är Jarlabankes bro. Stockholms läns museum ansvarar för att informationen om Runriket är vetenskapligt förankrad och att skyltningen är aktuell. Täby och Vallentuna kommuner ansvarar för att platserna röjs och hålls tillgängliga. På informationsskylten till Jarlabankes bro finns rubriken ”Under ständig förändring”. Med det kan man lära eleverna att samhället är i rörelse, ingenting är för evigt utan i ständig förändring.

Biblioteket i Täby är tänkt att inspirera både barn och vuxna att lära sig mer om Runriket och locka till att åka ut till runstensområdena och upptäcka dem på plats.

Runrikets dag, Runrikets sommarlovsskola är exempel på olika aktiviteter i Runriket.

2.3 Intervju

Telefonintervju med Jennifer Shutzberg, Stockholms Länsmuseum 2009-05-27, kl 13.00 – 14.20

1. Hur många skolklasser guidar du varje år vid Jarlabankes bro, ingången till Runriket?

Ett 20-tal varje termin, 17 -20 guidningar; ca 30-40 per år. Bokningarna går via kommunen. ”Upptäck Runriket” är en guidning på en timme.

⁵ Det som skapar kulturarv är processer av synliggörande och utställande. (Barbara Kirshenblatt-Gimblett 1998) nu beskrivet i Jan Turtinen, *Världsarvets villkor*. ” Det handlar om att synliggöra och begripliggöra” 2006, s.69

2. Är det elever från årskurs 3 som får denna guidning av Täby kommun?

Täby kommun har som tradition att erbjuda alla tredjeklassare denna guidning, men det är även yngre barn och elever upp till 5.an, 6:an som kommer. Från början var det från tredje klass, men det har förändrats. När man inte längre behöve läsa sin historia i årskurs 3, utan kunde lägga den när som helst, har också andra börjat komma. Det har funnits ett *behov* från andra än år 3.

3. Har Vallentuna något liknande för sina elever?

Ja, Vallentuna har börjat med att låta eleverna få en guidning.

4. Guidar ni andra grupper (allmänhet) än skolklasser också?

Det är länet som bokar mest. Några från Sollentuna har kommit och tittat på utgrävning i Broby bro. På Runrikets dag kan allmänheten komma.

Sedan har Läns museet andra guidningar som kallas "Förtiden runt hörnet".

Följdfråga: Kommer det skolklasser från andra kommuner, från Stockholm, inifrån city?

Nej, de har ju Historiska museet.

5. Skolklasser blir guidade vid ingången till Runriket, Jarlabankes bro, men kommer de ut till de andra platserna i Runriket också?

I så fall vilka är mest populära och varför?

Det är vid Jarlabankes bro guidningen: "Upptäck Runriket" sker. Det är också bäst kommunikationsmässigt. Vi har haft guidade turer till utgrävningarna vid Broby bro. Dit har det kommit elever från Förskola – Gymnasiet.

6. Fortsätter man i de högre åldrarna, mellan - och högstadiet och gymnasiet att komma på besök eller göra några undersökningar av något slag?

Ja, från år 5 och 6, som jag sa, men än så länge har inte de äldre kommit, förutom till utgrävningarna i Broby bro.

7. Hur tror du att ett besök för en elev i lågstadiet påverkar kulturarvet - eller dennes kommande "relation" till kulturarvet?

Kulturarvet? Det är en stor fråga. Det intressanta är vad Runriket och den tid det återger, förmedlar idag. Det är mycket som är intressant i sig, men när det gäller *kristnandet*, är det många barn och även lärare, som får aha-upplevelser när de är här.

Det är "*färsk*" *kunskap* som kommer till dem i stället för den många gånger gamla litteraturen de har med stagnerad kunskap.

Runrikets dag är riktat mot allmänheten och särskilt mot barnen. Då kan man åka runt till de olika platserna i en buss som kommunen har.

8. Ser du någon skillnad sedan Runriket kom till och hur detta har påverkat skolverksamheten?

Vi har bara hållt på med den pedagogiska biten i två år. Runriket kom till 2005.

9. Vad tycker du att eleverna lär sig mest på?

Vad man lär sig mest på? Det är att träffa någon utanför skolan, en annan vuxen person. Därför den personen är inte någon auktoritet. Vi ställer frågor om *varför* / *varför inte* det var på ett visst sätt. Det är *kunskapsuppbyggnaden* som är grundpedagogiken.

Det handlar om snabba reaktioner. Eleverna hade kanske inte förväntat att det är så kul. Det skapar nyfikenhet och det är roligt.

Följdfråga: Vad tycker du att du lär dig mest på?

Jag lär mig hela tiden. Det är olika klasser, olika skolor som kommer och de har olika *ekonomiska och pedagogiska förutsättningar*.

En del lärare har redan förmedlat mycket till sina elever, en del lärare saknar kunskap. Jag får mycket tillbaka av barnen. De *vågar* ställa frågor. Frågor som vi vuxna kanske inte vågar ställa. Eleverna har fantasi och är utmanande.

10. Vad är det eleverna tycker är intressantast?

Det är *tiden*. De fascinerar av tid. Att det har varit så annorlunda. De är också intresserade av *hur man får kunskap, hur man forskar och kommer fram till saker*.

Följdfråga: Vad tycker du är intressantast?

Det mest intressanta är att se hur besökarna reagerar på sin omgivning. Hur *upptäckarprocesserna* går till, d v s när ”poletten trillar ner”. Vad / vad som inte fungerar. Det finns inte ett färdigt program – utan det är ett ständigt arbete, att testa, ta fram för olika åldrar.

11. Vilka frågor får du av eleverna?

Alla möjliga frågor från ”Åt de vitlök?”, ”Hur gjorde de när de skulle gå på toaletten?”, ”Var låg huset?”, ”Vem kom på första uppfinningen?” till frågor om religion och känslor.

När man är ute på ett gravfält finns det mycket som kan röra upp. Det finns mycket känslor.

Det blir också en del genusfrågor. Om killar och tjejer och om deras egna liv som projiceras i det här och som det går att relatera till.

12. Vet du något om hur eleverna / lärarna går vidare i klassrummet?

När eleverna lämnar Runriket får de en karta (”Följ med till Runriket!”). De tycker att det är som en *skattkarta*. Sedan är det upp till varje lärare att gå vidare.

Vad de gjort?

Fortsatt arbete i skolan kan se ut på många olika sätt. Det skiljer mycket från skola till skola. En del åker till Birka. En del går på Historiska museet.

13. Gör ni från Läns museet någon uppföljning?

Vi brukar ge tips och exempel på praktiska övningar. Lärarna brukar få min mailadress om de vill ställa frågor.

Det är ett *problematiskt* sätt att utvärdera vårt arbete. Vi har gjort enkäter som vi bitt lärarna att fylla i. Förutom att det är svårt att få in enkäter, så har vi av dem vi fått svar ifrån enbart fått positiva svar.

Vi har funderat på att bjuda in ett lärargång till Läns museet och t ex fråga om deras *förväntningar*.

14. Ber lärarna om att få någon uppföljning från er?

Ja, de ringer ibland och t ex ber om material.

15. Vet du något om elevernas / lärarnas förberedelser i klassrummet innan besöket till Runriket?

-

16. Tycker du att eleverna kan något när de kommer?

De har kanske åkt förbi och sett leparken, men inte varit där och då är det spännande och det har skapat en nyfikenhet bland barnen.

Eftersom bokningarna sker till kommunsekreteraren får jag inga frågor i förväg från eleverna. Jag måste fråga eleverna *på plats*.

17. Vad är din syn på att gå vidare efter din guidning?

När det gäller skolverksamheten så har tanken varit ifrån starten med Runriket att *alla elever* i Täby och Vallentuna ska få tillgång till detta. Även lärarna. I dag är det inte alla lärare som får denna möjlighet till guidning – utan bara de som är intresserade.

Men i Vallentuna kommun har man ju börjat bli mer medvetna och ökat elevguidningarna.

Intresset och *medvetenheten* har ökat även bland eleverna. Ett viktigt argument är att det är viktigt att vi köper in det här.

18. Vad är din syn på Runriket i ett pedagogiskt sammanhang?

Att kunna relatera till både det att vara utomhus till förmål och museum. Det är svårt med sammanhang, men jag försöker förklara vad en *utomhuspedagog* gör. Det handlar också om *uppsökande pedagogik*. Min uppgift som pedagog är att *tillgängliggöra* historien till skolorna.

På kommunal nivå är det eldsjälar som har mycket att ge.

Ett besök på Runriket och att arbeta med temat Vikingatiden i skolan kan komma in i alla ämnen: t ex runor (i svenska), vi pratar om stort / smått, lång tid (matematik), vi har rörelse, religion.

En del lärare har Runriket som en *introduktion* för att börja läsa om forntiden. Abdra har redan arbetat med forntiden och där är vårt besök ("Forntiden runt hörnet") det sista i ledet.

"Forntiden runt hörnet" är en 2 ½ timmes utomhusvistelse i Stockholms läns museums regi.

19. Tror du att det är så att en del elever som har blivit guidade i skolan kommer tillbaka en annan gång med sina föräldrar?

Ja, jag tror faktiskt det. De har fått en *upplevelse* när de har varit med skolan på en utflykt. De har sett saker och de vill berätta om det. Och de vill berätta vad de har gjort. På Runrikets dag har det kommit barn, som jag har känt igen, tillsammans med sina föräldrar.

2.4 Runrikets 9 besöksmål

Först gör jag en beskrivning av platsen, sedan hur man tagit tillvara miljön i barnens lekplats, Temaparken och därefter egna kommentarer som är av *historiskt* eller *pedagogiskt* intresse.

I Temaparken står upplevelsen i centrum. Där kan barn, ungdomar och vuxna tillsammans lära sig förstå sin egen hembygd, inse likheter mellan dåtid och nutid. Det gäller att sätta in platsen i ett större undervisningssammanhang.

Vattnet i mitten av parken har formen av Vallentunasjön och runt omkring ligger de nio utflyktsmålen, som konstnärerna har utformat så att det går att leka med eller i dem. Där finns Drakklätterställningen, som är en tredimensionell drakslinga med skulpterade gjutna drakhuvuden, Täby kyrka och sandlåda, Gunga i form av kors från Risbylestenen, Stenen med runinskrift, Modell av Vallentunasjön, Vikingaskeppsgungan och Arkils tingstad i miniatyr. Den ursprungliga lekplatsen revs för att ge plats åt ett nytt lek- och lärområde som blev tematiskt utformat. Parken är ett mellanting mellan en lekplats i traditionell bemärkelse och en utställning. Parken blir som Runriket i miniatyr, en upplevelsepark.

Man kan hitta likheter i Lotten Gustafsson Reinius skrift *Förfärliga och begärliga föremål*,⁶ när hon beskriver ett "Miniatyrlandskap som befann sig i utställningsmodellens frusna tid medan omgivningen, varifrån det betraktades, representerade rörelse. Men samtidigt fångade det en annan tidsdimension. I enlighet med att det som avlägsnar sig också ser ut att krympa,

⁶ Gustafsson Reinius, Lotten, *Förfärliga och begärliga föremål*, Kulturperspektiv 15 Skriftserie utgiven av Etnografiska museet, Stockholm, 2005:23

förmedlade förminskningen ett perspektiv på en värld som var försvinnande och kanske dömd därtill av själva utvecklingen.”

Vi ska se vilka spår vi kan följa in i Runriket. “We need to distinguish *social memory* from a more specific practice that is best termed the activity of *historical reconstruction*. Knowledge of all human activities in the past is possible only through a knowledge of their traces.”⁷

2.4.1. Jarlabankes bro – entrén till Runriket

Beskrivning av platsen: Platsen består av en fornlämning, en entré och en temapark.

Jarlabankes bro är en fornlämning som fortfarande används.

Entrén är ingången till Runriket och består av ett informationscenter med texter.

Temaparken: Broarna.

Egna kommentarer: Runstenar var i allmänhet påkostade konstverk, menade att synas i landskapet. De var målade i starka färger. Man har hittat runstenar som varit inmurade i kyrkor och kloster, med färgrester som bevarats till vår tid. Pigment förändras över tid, så det är svårt att avgöra vilka färger som användes. Jarlabankes stenar kan ha varit målade.

Ralph Edenheim, kulturhistoriker, har forskat och skrivit mycket om färger. Jag har frågat honom om färger på runstenar och fick följande svar: Röd färg hade järn i sig, vit färg var gjord av kalk och dessutom hade man svart färg.

I materialet finns en teckning av riksantikvarie Johan Peringskiöld, gjord omkring år 1700 och ett intressant foto⁸ på hur lekplatsen såg ut tidigare. Dessa kan man använda för att få barnen att förstå *tidsperspektiv*. Genom att se tidigare dokumentation, tror jag att eleverna blir nyfikna på hur det har sett ut och att de själva vill börja dokumentera. Lotten Gustafsson skriver i *Den förtrollade zonen, Lekar med tid, rum och identitet*: ”i en religiös ritual kan det röra sig om gränsen mellan heligt och världsligt, i lek den mellan illusion och verklighet och---avståndet mellan avlägsen dåtid och nutida iscensättning av det.”⁹ Hon talar om *kronotopen*, tidrum. För mig är Runriket ett platsbundet lärande där historia äger rum. Förutom teckningen gjorde Peringskiöld dessutom en noggrann beskrivning av platsen. Teckningarna är de äldsta kända avbildningarna av Jarlabankes bro. Peringskiölds bild ligger till grund för den restaurering av vägbanken som genomfördes år 2005.

⁷ Connerton, Paul, *How Societies Remember*, 2008:13

⁸ Lekplatsen vid Jarlabankes bro, 1975. Foto A Nordström i SLM:s arkiv.

⁹ Lotten Gustafsson skriver i *Den förtrollade zonen, Lekar med tid, rum och identitet under medeltidsveckan på Gotland*

Tema: *då och nu*

Begrepp: *datering*¹⁰

”När en arkeolog gräver upp ett föremål kan han eller hon oftast berätta om ålder på föremålet. Antingen direkt genom att titta på det som tagits upp ur jorden eller genom att på något annat sätt mäta åldern. Hur går det till egentligen?”

Att datera är att ordna kronologiskt. En arkeolog bestämmer på något sätt hur gammalt ett föremål eller en plats är. Tidsbestämningen ger en punkt i tiden. Ju fler punkter desto bättre kan vi förstå och beskriva historiska skeenden och fenomen.”

Relativ datering: innebär att händelser och föremål sätts i relation till andra händelser och föremål. Detta är *ingen* exakt mätmetod. Du kan gå in i allt i detalj på Historiska museets hemsida: *Fynddatering, Pollenanalytisk datering, Stratigrafisk datering och Typologisk metod*.

Absolut datering: använder olika metoder för att mer eller mindre exakt ange ett föremåls ålder i år: *Kol-14-datering, Dendrokronologisk datering, Lervarvskronologisk datering*
Vilka mätmetoder har man använt i Runriket?

Under min *observation* på måndagen iakttog jag en skolklass som kom för en visning. Först samlades de vid tavlorna och därefter gick de till Jarlabankes runsten. Det regnade och jag tyckte att de hade ett fantastiskt tålamod när de stod och lyssnade till guiden, en lång stund. När de sedan fick lov att gå till lekparken, släpptes de iväg som kalvar på grönbete.

2.4.2. Täby kyrka

Beskrivning av platsen: Vikingatidens runstenar är starkt förknippade med kristnandet och det är därför som också de medeltida kyrkorna i Täby och Vallentuna ingår i Runriket. Vid och inne i kyrkorna finns dessutom runstenar.

I taket myllrar det av bibliska scener. Detaljer som kläder och byggnadsverk har emellertid konstnären Albertus Pictor hämtat från sin egen tid – 1480-talet. Tack vare takmålningarna får vi en unik inblick i den medeltida världen – en ovärderlig bildskatt!

Det mest kända av Albertus Pictors motiv, är kanske det där en människa spelar schack med döden – ett motiv som senare Ingmar Bergman använde i sin film *Det sjunde inseglet*.

¹⁰ Läs mer om vägar och datering av vägar i ”*Vägen mellan Vaden*”, Lina Söderberg. I hennes uppsats får du också veta mer om vägen vid Jarlabankes bro
Där kan du också se ytterligare en teckning av Johan Peringskiöld, nämligen den om Arkils tingstad.

Temaparken: Lekstuga, vars yttre form hämtat inspiration från hur de första gårdskapellen tros ha sett ut.

Egna kommentarer: Det finns mycket man kan göra om man vill studera kulturarvet här. Mike Corbishley, som lärde ut *The Skeleton-game*, har skrivit artikeln *Archaeology, monuments, and education*.¹¹

Där säger han bl a att det finns tre slutsatser att dra (engelsk text:)

”I think there are three main conclusions to be drawn:
Archaeologists should rethink *what* they present to the public/children /schools, making sure that the *way* they convey the information/ideas/attitudes is understandable.
Archaeologists should emphasize that to attempt to *u n d e r s t a n d* the *p a s t* we must begin with the evidence.
Archaeologists should encourage schools to gather the evidence and use it to carry out curriculum work instead of just using a visit to an excavation or monument as an addition to the study of a particular period.”¹²

Det handlar om *bevis, ledtrådar, spår*. Det jag kallar ”att vara historisk detektiv”.

De två inmurade delarna har passning och har en gång tillhört samma runsten. Inskriften hänger ihop men är ofullständig. Den har kunnat kompletteras med hjälp av äldre avritningar av en snarlik sten som stått vid Fittja vid Vallentunasjön.

Fundering? Hur lagar man en sten? En fråga som kan ligga till grund för många lektioner. *Ämnesövergripande undervisning:* Albertus Pictors 500-års jubileum, Ingmar Bergman filmfestival osv.

Vallentuna kyrka är en typkyrka från äldsta medeltid. De flesta elever tycker om att göra husmodeller i papper att klippa ut och klistra ihop. För de yngre barnen kan man ha färdiga exemplar och de äldre eleverna, t ex de på gymnasiet skulle t o m kunna göra ritningarna själva.

”Föremål som har hittats vid arkeologiska utgrävningar är ofta mycket nedbrutna och känsliga. De kan ha legat under jord i tusentals år och när de tas upp i luften och ljuset kan nedbrytningen förvärras. Samma sak gäller för en träskulptur som stått i källaren under en gammal kyrka. För att bevara och förhindra nya skador på sådana föremål konserverar man dem.”

2.4.3. Broby bro

Beskrivning av platsen: 1995 -en utgrävningsplats.

U 135. ”Ingefast och Östen och Sven lät resa dessa stenar efter Östen, sin fader, och de gjorde denna bro och denna hög.” Dateras ca 1020 -1050 e Kr, okänd ristare (se U 136). Observera

¹¹

¹²⁶ Corbishley, Mike, *Presenting archaeology to young people; Archaeology, monuments, and education*

att Östen och Estrids tre söner skriver att de låter bygga en bro, en uppgift som tycks ha lika stor betydelse för dåtidens människor som vem som rest runstenen och byggt graven. Den gravhög som nämns på stenen, var synlig fram till 1700-talet. Om detta vittnar gamla kartor från området, men idag finns inga synliga spår av högen ovan jord. 2007 hittade arkeologer spår efter högen, ca en halvmeter under markytan.

Grävskopan skrapar försiktigt... Plötsligt skymtar ett skelett!

Skelettet visar sig vara från ett barn i tre – fyraårsåldern. Barnet har varit nedlagt i en trækista. Det mesta av träet har förmultnat med tiden, men kistans spikar ligger rostiga kvar.

Temaparken: En relief i sten, som får oss att tänka på Estrids skelett.

Egna kommentarer:

Här följer några exempel på vad jag kallar ”Att vara historisk detektiv”. ”Skeleton-game” är nämnt tidigare, övningar i materialkunskap. Hur är det med *trä? Järn? Silver? Guld? Tyg?*

Vad bevaras?

Ben? Läder? osv

Vid barnets fotände låg en liten järnkniv och ett bryne. Strax nedanför låg en större dolkliknande järnspets, som tycks ha legat utanför kistan.

Begrepp: *bryne*.

Barnets ålder kunde bestämmas genom att studera dess mjölkttänder. Nu kan man passa på och låta eleverna lära sig vilka olika yrken det finns som sysslar med arkeologi och liknande områden?

Begrepp: *osteolog, pateolog, genpateolog*. Lär så många yrken som möjligt som har med arkeologi att göra. Både *arkeologen* och *historikern* undersöker och försöker förstå *spåren* av det förflutna.

Vad gör en *osteolog*? Osteologi är vetenskapen om djurens och människornas skelett. Det går att få fram mycket information genom att studera ben och därför är osteologi mycket användbart för bland annat arkeologi. Vad gör en *konservator*?

På platsen för Vallentuna kyrka kommer jag att ge fler exempel på vad man kan ha för uppgifter på en kyrkogård.

Kompositören Richard Dybeck (1811-1877), mest känd som textförfattare till ”Du gamla, du fria...”, var också en hängiven fornforskare. En del av runstenarna han ritade av, är idag försvunna. Bilderna är därför många gånger en viktig källa för dagens runstensforskning.¹³

¹³ Ur Sveriges runurkunder / granskade och utgifne af Richard Dybeck.

Nu har vi hittat ett ämne till att *integrera* med: *musik*.

Det vore intressant att studera gamla kartor med eleverna. Ett material med bra kartor hittade jag i Åtgärdsförslag för fornlämningsmiljön kring Jarlabanke bro, Täby socken och kommun, Uppland.¹⁴

I den rapporten finns en mycket tydligt ritad *tidaxel*.

Begrepp: *tidaxel, tidslinje*.

U 136. ”Estrid lät resa dessa stenar efter Östen, sin man, som drog till Jerusalem och dog borta i Grekland.” ...läs samtidigt om dessa länder.

U 137. ”Östen och Estrid reste stenarna efter Gag, sin son”. Dateras ca 1020-1050 e Kr, okänd ristare. Gag är troligtvis deras förstfödde son. Av dateringen att döma bör han ha dött ung, kanske redan som barn. Det ovanliga namnet Gag betyder ungefär ”ivrig” eller ”yrväder”. Barndödlighet är ett begrepp som kan studeras på många sätt. Man kan försöka ta reda på orsakerna, se vad som gjorde att barndödligheten minskade.

Förslag på Historiska museets hemsida om ”Vad betyder namnen?” / ”Barn” /

Här kan eleverna ta reda på sitt eller någon bekants namns betydelse. På museet finns ett avsnitt som heter Livsöden. Där kan man läsa följande beskrivning:

”Att hitta människorna bakom de arkeologiska föremålen är ingen lätt sak. Speciellt när skribenten bara har några fynd från gravar, gamla boplatser och liknande att utgå från. Oftast får man nöja sig med att måla ganska stora, svepande drag. Det blir en historieskrivning som går från a till ö, från istid till medeltid. Detta kallas en *linjär* historieskrivning.”

”Livsöden tar ett annat grepp. Här sätter vi människan i centrum, och försöker beskriva hur livssituationen såg ut för människor i en speciell tid på en speciell plats i en speciell situation.” Som Runriket?

Linjär historieskrivning. Motsatsen cyklisk eller cirkulär.

Ett av Historiska museets Livsöden är Mäktiga män och kvinnor. Jag ville undersöka om Jarlabanke fanns med här. Vid närmare undersökning så gjorde han *inte* det. I stället handlar sidan om / Livet som godsherre (Vendel)/ Tydliga könsroller / Nyckel till kvinnlig makt och Trälar.

¹⁴ Andersson, Lars & Vänehem, Mats, *Jarlabankes bro*, Åtgärdsförslag för fornlämningsmiljön kring Jarlabanke bro, Täby socken och kommun, Uppland,, Stockholms läns museum, Rapport 2003:12

Runstenarna har stått utmed vägen, vid varsin ände av bron. Stenarna flyttades främst av trafiksäkerhetsskäl i samband med vägarbeten vid bron i början av 1990-talet, till en hage ca 150 m norrut. (*Då och nu*)

Grävskopan skrapar försiktigt... Plötsligt skymtar ett skelett!

1995 skulle Frestavägens bro över Gullån i Täby förbättras. Så snart grävmaskinerna börjat schakta utmed väggkanten, skymtade man några skelett. Arkeologer från Stockholms läns museum kunde snart konstatera att man gjort en sensationell upptäckt! En av de gravlagda var med stor sannolikhet just den Estrid som står omnämnd på runstenarna i området.

Den arkeologiska undersökningen 1995 innebar att det tänkta vägbygget stannade upp. Arkeologer från Stockholms läns museum ”ryckte ut” och dokumenterade fynden, undersökte och grävde bort de tre synliga gravarna.

Osteologer har kunnat se att den gravlagda varit en äldre kvinna (dvs < 60 år), 165 - 170 cm lång, som troligen har fött barn. Typiska ålderstecken var nedslitna tänder och kraftigt urkalkat skelett. Ryggkotorna har varit så sammanpressade att de delvis vuxit samman.

Dessutom hade hon ett läkt armbrott och en inflammation i överkäken.

Det är Estrid vi har träffat på. Mer om henne följer...

I gravarna fanns olika föremål som är intressanta att arbeta med. Bara för att nämna några: ett skrin av lindträ, med trälock och lås av järn; nyckel, fragment av textil, ett helt mynt, vikter, silverring.

Silverringen var för liten för fingret. Tala inte om för eleverna (även om du vet svaret), låt dem gissa. Vad kan vi ge för ledtrådar? Svaret är att det troligen var en förslutningsring till en skinnpung.

Begrepp: *skrin, fragment*

Barbara Kirshenblatt – Gimblett framhåller Goode's tankar om framtidens museum, där han säger att föremål skulle läsas som böcker.¹⁵

Om Estrid kan man lära mycket. Släktforskning är ganska vanligt i skolan i dag. Eleverna får forska om sin egen släkt. Nu kan man också lära sig något om Estrids släkt. Hon var ju farmor till Jarlabanke, eller hur? En släkttavla över Jarlabanke finns i handledningen för Runriket.¹⁶

2.4.4. Fällbro

¹⁵ Barbar Kirshenblatt-Gimblett, *Destination Culture* 1998: 31

¹⁶ Runriket - Täby, Vallentuna - en handledning, sid 20 Jarlebankesläkten, som vi känner den från ett antal runstenar i Uppland.

Beskrivning av platsen: Vid Fällbro passerar vattendrag från sjön, nu liksom under vikingatiden. Platsen var en gräns i landskapet som markerades med flera runristningar. Inom bara några hundra meter finns inte mindre än tre runhällar och en runsten.

Temaparken: En klätterställning som slingrar sig likt djuornamentiken på runstenarna.

Egna kommentarer: Så skapas historia, heter en sida på Historiska museets hemsida. Där handlar det om *urval* och att det *inte* är självklart hur föremål eller texter från förr ska *tolkas*. Det finns alltid flera olika *perspektiv* och *tolkningar*.

Om man ser på Runriket: *Vad vill de som ansvarar för platsen berätta? Vad är viktigast att berätta? Vems syn på saken ska komma fram? Av vem och för vem skrivs historien?*

På denna sida tar man också upp begreppet *Historiskt medvetande* eller *historiemedvetande*. Där skriver man att Vikingarna är ett bra exempel, men också att det är viktigt att förstå att historia skrivs av oss, *i vår tid*. Vi kan aldrig frigöra oss från vår egen tids synsätt.

Ett exempel på ett *historiskt medvetande* kan exemplet från intervjuen med Jennifer, där en elev frågade ”Men hur gör vikingarna när de ska gå på *toaletten då?*”

Nu är det dags att studera *Begreppet viking*. Det gör vi på Historiska museets hemsida:

<http://www.historiska.se/historia/jarnaldern/vikingar/begreppetvikingar/>

2.4.5. Risbyle

Beskrivning av platsen: Runstenar. På en finns i ristningens mitt ett unikt, kors. Detta vackra kors har upptagits som Täby kommuns vapen och ingår också i Hembygdsföreningens logotyp.

Temaparken: En gunga, vars form, korset, hämtats från Risbyles runsten.

Egna kommentarer: Det finns ett foto på Risbyle, vid tiden innan golfbanan anlades.¹⁷ 1969. Här är det liksom vid Jarlabankes bro viktigt att titta på ”mellantiden”. Låt eleverna få se på gamla fotografier hur det såg ut innan golfbanan byggdes.

Dagens väg väster om Vallentunasjön, slingrar sig fram genom landskapet. Den har samma sträckning på kartor som är flera hundra år gamla. Vägen går från den ena fornlämningen till den andra, passerar gårdar och gravfält på ett sätt som den antagligen gjorde redan på vikingatiden. En knapp kilometer söder om Risbyle, ligger Skålhamra gård. Där bodde de som reste runstenarna vid Risbyle.

Vägen är en intressant lämning i sig och värd att studera. Kanske man börjar vid Jarlabankes bro, för att sedan titta på vägnätet och hur det har utvecklats idag.

¹⁷ Foto: A Nordtröm, SLM arkiv.

Om förhistoriska kommunikationer i området kan man läsa i *Historisk landskapsanalys för pilotområdet*¹⁸

Om man vill ta del av vad kommunen gör inför planeringen av nya vägar kan man t ex läsa Vallentuna kommuns Programsamråd (Samhällsbyggnadsförvaltningen) inför planeringen av Arkils tingstad.¹⁹

2.4.6. Gällsta

Beskrivning av platsen: U 232. ”Tobbe och Sigfus och Sigmar lät resa stenen efter Tobbe, sin fader”. Dateras ca 1080 – 1130 e Kr. Antas vara ristad av Öpir.

Temaparken: En sten där du kan prova att rista egna runor, med mjuka kalkstenar från markbeläggningen.

Egna kommentarer: Det finns mycket att göra med runstenar. Från att måla egna i miniatyr till att bli *runstensfaddrar*.

Runologerna vid Riksantikvarieämbetet har inte möjlighet att resa runt till landets alla runstenar och ge dem årlig tillsyn. Därför engagerar Riksantikvarieämbetet *runstensfaddrar*. Genom att bland annat tvätta stenarna hjälper faddrarna till med att hålla lavarna tillbaka. Den som är intresserad av att bli runstensfadder är välkommen att ta kontakt med Runverket för att höra om det finns någon ledig runsten i närheten. En eller två gånger om året skickas informationsbladet Futharken ut till runstensfaddrarna med uppgifter om verksamheten vid Runverket och om nyfunna runinskrifter.

En runstensfadder kan t ex vara en skolklass eller en hembygdsförening eller annan lokal förening, eller en privatperson som verkar eller bor i stenens närhet. Intresset för att engagera sig som runstensfadder är mycket stort. I många landskap har varje sten sin egen fadder, men det finns också stenar på vissa håll som saknar någon som kan stå för vård och översyn.

I det här fallet kallas den professionelle som arbetar med stenen för *stenkonservator*. Raä tillhandahåller en blankett för rapport för tillsyn av runsristning. Jag tycker att Raä Appendix 1 och 2, Runstensregistrant (1988) är intressanta. Inte för att man fyller i dem, utan därför att man får en inblick i *vård och skydd*.

Nu undrar jag hur många runstensfaddrar det finns inom Runriket?

Inom skolans värld kan man vara *runstensfadder*, men man kan också *adoptera* ett *fortidsminne* eller *framtdsminne*.

¹⁸ Alton, Johanna, *Historisk landskapsanalys för pilotområdet*, Länsstyrelsen i Stockholms län

¹⁹ Se HISTORISK LANDSKAPSANALYS För projektet Regional landskapsstrategi

Ytterligare ett exempel på hur skolklasser kan vara *delaktiga* är de skolor som är *vårdskolor* för olika *historiska platser*, t ex *Sandviksskolan för Koffsan*²⁰ i Järfälla och *Skälbyskolan för Grytan*²¹, också det i Järfälla.

2.4.7. Gullbron

Beskrivning av platsen: Stormännen placerade stenarna väl synliga utmed dåtidens färdvägar. Än idag står deras minnesmärken synliga för var och en. Vid Gullbron övervakas förbipasserande idag också av fartkameror. (*Då och nu*)

Temaparken: Ett drakhuvud som med en knapptryckning börjar spruta vatten. Vattnet fortsätter under en bro, ned mot Vallentunasjön.

Egna kommentarer:

Utifrån det här kan begreppen *makt*, *mäktig* studeras.

På Historiska muaseets hemsida går att läsa /Hur vikingatiden skapades/ Innan Sverige Byarna bands samman av vägar. Man höll ihop inom bygden. Mellan bygderna låg stora skogsområden som ingen ägde.

Dikotemi: känt och okänt

Utanför den lilla bygden fanns okända och farliga områden. /Bygd och världsbild/ Folket /Sweoland och Gothia / Makt och person/: Den politiska makten över större områden var personberoende, tillfällig och *föränderlig*. *Att det är ständig förändring*, så står det också på skylten till ingången till Runriket vid Jarlabankes bro.

2.4.8. Vallentuna kyrka

Beskrivning av platsen: U 212 b (baksida). ”Jarlabanke lät resa denna sten efter sig, medan han levde. Och han gjorde denna tingsplats, och ensam ägde han hela detta hundare”. Dateras ca 1020 – 1080 e Kr. Här förekommer det äldsta skriftliga belägget för ordet hundare, ett administrativt begrepp med oklart ursprung och ålder. Ordet ”äger” som nämns på stenen, är intressant. Det betyder att han har makt och kontroll över området, ungefär som dagens unga talar när någon ”äger”. Stenens ursprungliga placering är oklar. En teori är att stenen flyttades

²⁰ Koffsan, den ö där Carl Linneaus gjorde sin första växtinventering, Koffsoensis, 1731.

²¹ Grytan vid Skälby gård i Järfälla är en pietetsfullt renoverad byggnad, där 1920-talets miljö återskapats

genom byggnadsdetaljer, tapeter och möbler. Skolklasser är välkomna hit för att uppleva hur det var att vara

barn i en arbetarfamilj vid sekelskiftet.

hit och ristades om på baksidan när Jarlabanke anlade en tingsplats. Stenen kan också ha hamnat här senare, när kyrkan byggdes.

Temaparken: En båt som kan gunga fram och tillbaka, inspirerad av runinskriften om skeppsbrottet på Holms hav.

Egna kommentarer:

Uppgifter att göra vid kyrkan:

Man kan undersöka vilka yrken folk hade som ligger begravda där. 85 gravvårdar har inskriptioner som rör titlar. De titlar som förekommer är bl a *fjärdingsman, kronolänsman, landsfiskal, förman, förvaltare, rusthållare, rättare, stiftsfröken, båtsman, godsägare, bagarmästare, lokförare, kantor.*

De får säkert räknas som nya begrepp för dagens ungdomar. Det finns fler yrken representerade på Vallentuna kyrkogård.

Sedan kan man ta reda på vilka nya yrken det finns i Vallentuna och Täby idag. Andra uppgifter är att ta reda på något om *gångar* och *ingångar i muren*. Nu gäller det att vara *historisk detektiv*. Kartor och ritningar finns att tillgå. Jag har hämtat material från Lisa Sundströms, *Vallentuna kyrkogård*.²²

Här kan man också läsa en mycket spännande kyrkogårdshistoria, t ex när de dödas ben låga och ”vräkte” för allas blickar på kyrkogårdarna där kreaturen betade.

Om ordet ”äger”. Intressant att se på detta i ett historiskt perspektiv. Vilka ord använder vi när vi talar?

Vilka ord använder vi när vi skriver?

En hittills okänd runsten har hittats vid Vallentuna kyrka. Enligt Stockholms läns museums arkeolog och runexpert Lars Andersson är stenen runt 1 000 år gammal, och i det närmaste komplett.

I tusen år låg den undagömd, nära kyrkan i Vallentuna. Men nu har den kommit fram i dagsljus. Radio Stockholms reporter är på plats vid runstenen.

Den här hemsidan kan man lyssna på: [Vår reporter Elias Vänerlöv på plats vid runstenen](#)

Det är inte så vanligt med ljudupptagningar, men här är en i alla fall.

<http://www.sr.se/cgi-bin/stockholm/nyheter/artikel.asp?artikel=2786728>

Visning av stenen: Kom och titta på stenen och hör mer om dess historia och om runstenarna runt Vallentunasjön. På plats finns personal från Stockholms läns museum som visar och

²² Sundström, Lisa, *Vallentuna kyrkogård, Stockholms läns museum Rapport 2006:30*

berättar. Drop in. Så kunde det stå i annonserna den 26 april kl 13-16. En bra form med drop-in, tycker jag.

2.4.9. Arkils tingstad

Beskrivning av platsen: På två runstenar berättar Ulfs söner i Skålhamra att de rest stenarna, gjort en stor stav och anlagt denna tingsplats till minnet av sin far. I marken syns en fantasieggande fyrkantig stenkrets. Exakt vad man gjorde på en tingsplats vid denna tid är oklart. Besökare lade till med båt alldeles intill.

Temaparken: På bänkarna sitter barn på ett sätt som påminner om Arkils tingsstad.

Egna kommentarer:

Dikotomi: *gammalt och nytt*.

Stockholms läns hembygdsförbund inbjuder nyinflyttade en bussrundtur, bl a till Arkils tingstad.

2.5 Samarbete

Utflykter är ett bra sätt att lära känna vallentunabygden. Det är viktigt att göra utflykter i skolan.

Naturskyddsföreningen ordnar aktiviteter på ”Vallentunasjöns dag”, bl a finns det två utflykter med vikingabåt. Man kan åka vikingaskepp och det finns en utställning på stranden ”medan du väntar” och åka med vikingaskepp till Arkils tingsplats, där hembygdsföreningen guidar²³. Natursnokarna är Svenska Naturskyddsföreningens verksamhet för barn mellan 5 – 13 år. Natursnokarna Norrort är ett *samarbete* mellan de lokala föreningarna i Täby och Vallentuna kommun. De har ca 5 utflykter per termin, ungefär en gång i månaden, både i Vallentuna och Täby.

Min reflektion är att dessa föreningar kan bidra till barn- och ungdomars natur- och kultur utveckling kanske mer än vi tror.

Förutom dessa föreningar samarbetar Hembygdsföreningarna och Vallentuna och Täby kommun.

²³ Hembygdsforskarnas historiesyn: De viktigaste källorna är skriftliga dokument, muntlig tradition, personliga minnen och egna iakttagelser i naturen och bland människorna. Av dessa är berättartraditionen den mest betydelsefulla. Den andra viktiga källan för hembygdsforskarna är historiska skrifter och dokument. Vid sidan av de konkreta föremål och dokument som finns bevarade från den plats som man forskar, kan också känslor och upplevelser få samma status som historiska källor, Bergman, Anne, *Att berätta om det förflutna, Historien in på livet* Torunn Selberg (red.)

2.6 Resursbank på nätet

Här följer en lista på hemsidor:

Pedagogiska resurser (Folkbildningsnätet - om Albertus Pictor-jubileet 2009.)

Museifönstret: En idélista Forntidsfakta. Den är intressant för den ger förslag på *fördjupningar* med hänvisningar till relevanta webbplatser. Först tema språk. De tar med svenska, engelska, franska och tyska. Därefter många andra ämnen: Hemkunskap, Musik, Bild, Religion, Historia, Teknik, Textilslöjd, Träslöjd, Kemi, Geografi och Biologi. Det är intressant att se vilka av dessa ämnen som man kan till sig när man studerar Runriket.

Nättidningen svensk Historia *Arkeologer* och *historiker* möter skolbarn i Ratan:

Femteklassarna i Robertsfors kommun ska tillsammans med *arkeologer* och *historiker* undersöka platsen för det sista slaget på svensk mark och *dramatisera* händelsen.

Populär historia: en artikel om Böndernas rike, av Thorgunn Snædal.

Om eleverna och lärarna lär sig ny, eller ”färsk” fakta, som Jennifer (Stockholms läns museums guide) påpekar, så är den här artikeln ett exempel på det: ” ---Den bild vi får av 800-talets Sverige är således att kungen regerade på folkets villkor; han kunde inte fatta viktiga beslut utan att rådfråga dess representanter. --- Lagmannen förde alltså böndernas talan inför kungen och i Västgötalagen står det uttryckligen att lagmannen skulle vara ’en bondes son’”. ”--- Runstensresorna var angelägna om att bevara minnet av sig själva och den egna ätten till eftervärlden och deras stora stolthet var just att de var fria bönder.” ”---Dessa bönder skötte sina gårdar, röjde vägar över myrar och sankmarker, anlade tingsplatser. --- Många stenar står ännu på de platser där de restes. Även gårdarna, vägarna och till och med tingsplatserna finns kvar.”²⁴

Riksantikvarieämbetet: Frågor och svar om runor/ runstenar:

Var reste vikingarna runstenarna?

Bygga bro och göra väg – Det är särskilt intressant för Runriket.

Tingsplatser: Här undrar jag hur *urvalet* har skett? Med finns ”Bälsta tingsplats” i Vallentuna och jag undrar om den finns med i Runriket? Jag tar reda på det och det är samma som Arkils tingsplats?

Gör en märklapp! i Runskolan. Tips till träslöjden.

Gunnes gård i Upplands Väsby, en rekonstruktion av en gård från vikingatidens slut.

Vallentuna gymnasium

Jag har även hittat material från en skola i lokalområdet som arbetar på det här sättet.

²⁴ Snædal, Thorgunn, *Böndernas rike* ur *Populär Historia*, 3/1999

Thorgunn Snædal är förste antikvarie och runexpert på Riksantikvarieämbetet.

Det handlar om olika ämnesområden vid en vandring längs Vallentunasjön från Arkils tingstad till Vallentuna kyrka.

2.7 Skolvisningar

Nedan följer aktuella resurser för skolan. Jag beskriver dem inom ramen för den institution de tillhör, därefter åldersgrupper och sist övrig fakta t ex specialiteter, pris och tidsåtgång.

Stockholms läns museum Skolprogram

Upptäck Runriket: F-9, 1 timme, 500 kr.

Broby bro – ett arkeologiskt forskningsprojekt Datum för utgrävningarna 2009 vid Broby bro: v 24 - 25.

Fortiden runt hörnet. Vi kommer till er. F-6, 2,5 timmar, 650 kr; 5 timmar, 900 kr.

Nu, Då, Sen! Ett kulturmiljöpedagogiskt program, årskurs 7-9, 5 veckor, 2000 kr.

Plats & Identitet i skolan 8 tillfällen, 2000 kr

Endagsprogram i samband med Plats & Identitet och Nu, Då, Sen. De utgår från metoden där perspektiven nutid, dåtid och framtid används för att *utforska närmiljön*, 900 kr.

Mer om metoden:

Kulturmiljöbegreppet

Fotodokumentation

Bildanalys

Kulturvandring

Studiebesök

Textbearbetning

Elevutställning

Vernissage

Utvärdering

Utställningen ”Ett annat liv” år 2-9
60 min, 350 kr

För år 2-6 kallas visningen ”Historiedetektiverna”,

Riksantikvarieämbetet www.raa.se/birka

Förskoleklass: att uppleva historia:

Vikingatiden

Mitt liv och ursprung

För tusen år sedan – eller tio

Jag tycker inte att materialet / valet av frågor från Birkamuseets sida är åldersadekvat.

Argument: Mitt liv och mitt ursprung; tid är abstrakt för barn; genom att sätta in sig själv i ett

historiskt sammanhang kan förståelsen byggas; Övningen kan vara bra som introduktion. Den blir en presentation av deltagarna i en grupp och kan skapa medvetenhet om att varje individ också ingår i större sociala sammanhang. Detta skulle alltså gälla 6-åringar och yngre?

Årskurs 1-5 Barnen på Isnäs

Berättelser, bilder och språkträning

Lärohandledning:

Att arbeta med "Barnen på Isnäs"

Vi har samarbetat med många lärare när vi tagit fram det här materialet. Många har berättat om en situation där skolan ofta inte kan köpa in läroböcker och där bilder och berättelser är bra redskap för att stärka elevernas språkutveckling. Många har föreslagit nya berättelser som tar sin utgångspunkt i människors liv, som ger möjlighet att arbeta med skillnader mellan nu och då och som ger möjlighet till *identifikation*.

http://www.raa.se/cms/extern/se_och_besoka/birka/arskurs_1_5.html

Årskurs 6-9 Konst och bilder som politiska verktyg bl a om symboler och historiebruk

Gymnasieskolan Vikingen, dags för källkritik

Att bedöma en källa

Varför skapades bilden av vikingen?

Det historisk-kritiska genombrottet

Källkritik med vikingatiden som exempel

Fakta bl a Vikingen i backspegeln – och med sikte framåt.

Uppsala kommun/ Uppsala universitet / Riksantikvarieämbetet har gett ut *Gamla*

Uppsala – Kulturmiljön som en röd tråd i undervisningen

är ett viktigt material med pedagogiska tips.

Ledord är: *Fånga känslan, Sök detaljerna, förstå sammanhangen, fördjupa kunskapen, var kreativ och nyskapande.*

Gamla Uppsala delar in sin pedagogiska framställning i olika ämnen:

Konst:

Jämför med konstnärerna som gjorde Temaparken i Runriket.

Drama:

Att berätta; träning i att lyssna, läsa, skriva, dramatisera, *prova källkritik* och uttrycka sig i olika

former och material.

Låna väskan ”Liten historia”, som innehåller musik, järnåldersdräkt, sagor m m som berättar mer om järnåldersbarnens liv.

Biologi och kemi

Arkeologi och naturvetenskapliga metoder: Ett mysterium lika spännande som en deckargåta.

På egen hand: Låt eleverna studera ornamentik från gravmaterial.

I Mike Corbishley´s artikel står att läsa vad man kan ha för uppgifter på en kyrkogård.²⁵

Att läsa landskap:

Gå på en tur i landskapet

Spåra forntidens människor

Spåra med kartans hjälp

Gamla Uppsala museum

Förskola och fritidshem Lekfull barnvisning, 45 min, 350 kr

Grundskola I järnåldermänniskornas fotspår *Interaktiv* visning där vi med hjälp av

F-5, 60 min, 350 kr

spännande mantlar *förvandlar* eleverna till bönder, trälar, hantverkare, kung, drottning, hirdmän...

Myt, makt och människa

6-9, 45 min, 350 kr

Från hednisk tid fram till kristnandet och dagens moderna samhälle

Asagudarna och Vite Krist i Gamla Uppsala

45 min, 350 kr

Kämpalekar, 60 minuter, 600 kr

Kungshögsbestigning

Tilläggspris 100 kr / klass vid bokning

Gymnasieskola, samma som grundskolan

Myt, makt och människa 45 min, 500 kr

Asagudarna... 45 min, 500 kr

Kungshögsbestigning

Tilläggspris 100 kr / klass vid bokning

²⁵ Corbishley, Mike, *Archaeology, monuments, and educatio*, s. 3-8

Kämpalekar 600 kr

SPECIAL: Annorlunda språkträning

Boka visningen på engelska och låt eleverna uppleva en annorlunda språklektion.

Historiska museet: Visning Tema

Förskola: Små sakletare

Grundskola: Möt forntiden, Möt vikingar, Möt medeltiden, Fornverkstan

Gymnasium: Forntider – In Transit, Vem berättar din historia?, Medeltiden – Existens

Svenska för invandrare: Vikingar – språkträning och ordkunskap. Innehåller ordlista, där de understrukna orden i hela studiematerialet för sfi förklaras. Det här är mycket värdefullt. Jag hoppas att många lärare hittar hit.

Boktipset, se bilaga?

Arkeoteket: Testa att jobba som arkeolog.

Kontoret

Grävplatsen

Forskningslaboratoriet

Viktigt vara noggrann

Jämföra fynd

Uppdraget slutfört

Historiska museet har också en pysselsida för barn i åldrarna 5–11 år. Det har kopplingar till föremål eller utställningar i museet och är i formatet PDF och ska skrivas ut på skrivare.

Där har jag tittat på vad som kan vara intressant för de som arbetar med Runriket: Gör ett bokmärke, Gör ett vikingaskepp, Färglägg en vikingagård, Rita en skattkarta, Gör ett stenåldershalsband.

Jennifer (guide) berättade ju om att barnen fick en folder om Runriket och att de tyckte att det var en skattkarta. Där kan man kombinera både Historiska museets beskrivning och Runrikets karta och få fram någonting väldigt bra. Det är en kreativ uppgift.

Bli arkeolog för en dag.

Nu i sommar behöver museet din hjälp med att gräva ut Historiska museets gård.

Klinmatet hotar det förflutna

-ett viktigt avsnitt om framtiden. Hur går det med våra fornlämningar och andra kulturarv? Rädda historien!

Ur Artikel om hur miljöförstöring påverkar föremål som ligger i jorden:

Kulturskatter som ligger i jorden förstörs, hällristningar och statyer av sten vittrar sönder och byggnader och platser översvämmas. Orkanen Gudrun förstörde fler fornlämningar än någon annan enskild händelse i vårt land i modern tid.

Under det sista århundradet har de föreningar människan skapat orsakat allvarliga skador. Det gäller inte minst kulturarvet med söndervittrade byggnader och monument såväl i Europa som i andra världsdelar. Resultatet från en svensk forskningsstudie har visat att också en del av vår outgrävda historia är i fara.

Tema Klimat kan du t ex läsa om: Kort klimathistoria

Ett nytt landskap

Rädda runor och runristningar

Elever vårdar hällristningar

Hotade föremål:

”De arkeologiska fynden har klarat sig flera tusen år i marken. Jorden var en säker plats för de gamla föremålen. Men i dag är det annorlunda. Därför har man börjat forska på hur marken påverkar metallföremål.”

Stormskadat kulturarv

Ödeläggelse av mark

Frågor och svar

Klimatquiz

Samarbeten: I Rädda historien samarbetar Historiska museet med Miljömärkningen Svanen, Energirådgivningen och Riksantikvarieämbetet tillsammans med Telge Energi AB.

Finns det några som ägnar sig särskilt åt detta i Täby – Vallentuna?

2.8 Framtiden

Estrids rekonstruktion är på gång. Modellmakaren Oscar Nilsson, som gjorde modellen av Bockstensmannen ska nu göra en rekonstruktion av Estrid, enligt uppgifter som jag fått av Lina Browall.

Viking center? eller Vikingamuseum i Täby?

Under fältveckan talade både Lina Browall från Täby kommun och Mats Vänehem från Stockholms läns museum om planer på ett vikingamuseum i Täby eller Vallentuna. Men än så länge ligger man lågt.

Ett Viking Center som däremot kommit långt i sina planer är Stockholm Viking Center. Det är delvis inspirerat av Jorvic Viking Center i York och projektets initiativtagare är Veronica

Ekberg och Marie Nork.

Jag undrar om platsen i Täby / Vallentuna är tillräckligt känt för att ha ett vikingamuseum?

Eller är det ett vikingamuseum som ska göra så att Runriket blir tillräckligt känt?

3. Slutsatser

Jag tycker att det är viktigt att vi *ger* barn och ungdomar *begrepp* inom kulturarvsområdet att komma vidare med. Begreppen blir en del av redskapen för att nå historiemedvetenhet.

Historiska museet är en föregångare där. Museet har också särskilt material för sfi, svenska för invandrare. Det är ett lättläst material med mycket bra, tillrättalagda övningar. Det kan användas av andra, t ex de med läs- och skrivsvårigheter, vilket på så sätt ökar

tillgängligheten för alla. Min avsikt har varit att hitta så mycket aktuell information som möjligt kring Runriket och den tid det speglar, som man kan använda sig av som lärare (eller förälder). Därtill ville jag kombinera det med mina erfarenheter av att arbeta med historieundervisning.

I intervjun med Jennifer Shutzberg, Stockholms Länsmuseum, framgår att behovet är stort att få komma till Runriket och få en guidning, inte bara från år 3, som får det gratis av kommunen. Även lärarna har behov av fortbildning. ”Färsk” kunskap är Jennifers definition. Ett mycket bra begrepp, tycker jag. Hon talade också om *kunskapsupbyggnaden* och om *upptäckarprocesserna* och har stor kunskap att bjuda på.

För mig, som lärare är att arbeta så *autentiskt* som möjligt i skolorna viktigt. Varför arbeta *på låtsas*, när man kan göra det *på riktigt*. Här kan man se skolklasser som är faddrar för ett fornminne som ett exempel. Det är dessutom ett återkommande arbete, som skapar *kontinuitet*.

Till en av mina slutsatser hör att skolorna måste få ökade resurser, så att de kan använda sig av de program som erbjuds av museerna. De måste också få mer pengar till inköp av *nya* läromedel.

Riksantikvarieämbetet vill minska glappet mellan det vi vet om vikingatiden och den bild av människors liv för 1 000 år sedan som de flesta tycks bära på, genom att belysa den omoderna bild, med rötter främst i det sena 1800-talets nationalism, som till stora delar fortfarande är förhärskande hos allmänheten.

Att som Gamla Uppsala museum ha Kulturmiljön som *en röd tråd* i undervisningen är något som vi alla bör ta till oss. Att ha som mål att fånga känslan, söka detaljerna och förstå sammanhangen är att ha fångat det som är viktigt.

Samarbetar man sedan med hembygdsföreningar, mor- och farföräldrar m fl kommer en *generationsvinst* in. Att undersöka och rita sitt eget släkträd kan i många fall leda till att man umgås mer.

En annan slutsats är att Historiska museet har bra material och att Täby kommun gör väldigt mycket för Runriket, gratis guidningar för elever år 3, men man borde satsa mer på lärarna.

Alla lärare i Täby och Vallentuna borde få utbildning,. Hur ska barnen kunna ärva något om de inte har några att ärva av?...

Att vi delar kulturarvet med de som levde innan oss och med de som kommer efter oss är viktigt att förstå, särskilt som vi ser att miljöhoten idag även påverkar våra fornminnen. Vad kan vi alltså göra?

Kopplingen mellan *kulturmiljöpedagogik* och *en hållbar utveckling* behöver få en starkare tillämpning i fortsättningen. Du kan adoptera ett forntidsminne eller kalla det framtidsminne, om du vill. Med Vikingen i backspegeln – och med sikte framåt är vi på rätt väg.

4. Käll- och litteraturförteckning

Källor:

Tryckt material

Litteratur:

Alton, Johanna, 2008, *Historisk landskapsanalys för pilotområdet*, Länsstyrelsen i Stockholms län

Andersson, Lars & Vänehem, Mats, *Jarlabankes bro*, Åtgärdsförslag för fornlämningsmiljön kring Jarlabanke bro, Täby socken och kommun, Uppland, Stockholms läns museum, Rapport 2003:12

Arwill-Nordbladh, Elisabeth, *Arkeologi i manssamhälle*, Populär Historia 7 / 1999

Connerton, Paul, (1989) 2008, *How Societies Remember*.
Cambridge University Press

- Corbishley, Mike, 1986, *Presenting archaeology to young people; Archaeology, monuments, and education*, Research Report No 64
- Eriksen, Anne, 2002, *Historien in på livet* (Anne Eriksen, Jan Garnert, Torunn Selberg (red.)), Lund: Nordic Academic Press
- Gustafsson, Lotten, 2002, *Den förtrollade zonen, Lekar med tid, rum och identitet under medeltidsveckan på Gotland*.
Nora: Nya Doxa
- Gustafsson Reinius, Lotten, 2005, *Förfärliga och begärliga föremål*, Kulturperspektiv 15 Skriftserie, Etnografiska museet, Stockholm
- Kirshenblatt-Gimblett, Barbara, 1998 *Destination Culture. Tourism, Museums, and Heritage*.
Berkeley: University of California Press
- Lindström, Jonathan, 2005, *Skelettet Estrid*.
Stockholm: Bonnier utbildning
- Runriket - Täby, Vallentuna - en handledning
- Ronström, Ove, 2007, *Kulturarvspolitik*.
Stockholm: Carlssons
- Snædal, Thorgunn, *Böndernas rike* ur Populär Historia, 3/1999
- Sundström, Lisa, *Vallentuna kyrkogård, Stockholms läns museum Rapport 2006:30*
- Söderberg, Lina, "Vägen mellan Vaden", uppsats.

Tidningsartiklar:

- DN Kultur Resor: *Han gav Bibeln nytt liv*, 2009-05-27 om Albertus Pictors målningar bl a i Täby kyrka

E-post:

Lina Browall, kulturintendent, Täby kommun
[Lina.Browall@taby.se]

Till: maud@historiehuset.se

Datum: Skickat: den 27 maj 2009 16:23

Otryckt material

Internet:

<http://www.historiska.se/historia/jarnaldern/vikingar/begreppetvikingar/> :Historiska museet

<http://www.sr.se/cgi-bin/stockholm/nyheter/artikel.asp?artikel=2786728> :Radio Stockholm

<http://www.raa.se> :Birka/Riksantikvarieämbetet

www.taby.se: Täby kommun

www.upplandsvasby.kommun.se : Gunnes gård

www.stockholms.lans.museum.se :Stockholms läns museum

www.lansmuseet.varberg.se : Läns museet i Varberg

www.historiska.se :Historiska museet:

www.histvarld.historiska.se :Historiska världar:

www.hembygd.se: Stockholms läns hembygdsförbund:

www.taby.snf.se www.vallentuna.snf.se www.snf.se :Naturskyddsföreningen

www.resurs.folkbildning.net :Pedagogiska Resurser

www.popularhistoria.se: Populär historia

www.svenskhistoria.se :Nättidningen svensk Historia

:www.xfolio.ur.se museifönstret; MUSEERNA BERÄTTAR OM FORNTIDEN

www.holding.su.se :Stockholm Viking Center

www.historiska.se :Lärresurser

www.raa.se/birka :Vikingen i backspegeln – och med siktet framåt

www.vittfarne.com :Vägen mellan Vaden

www.dsh.se :De Svenska Historiedagarna

Intervjuer:

Namn: Jennifer Shutzberg

Yrke: Guide, arkeolog på Stockholms läns museum

Födelseår:

Kön: Kvinna

Intervjudatum:090527

Intervjuns längd: 80 min

Intervjun utförd av författaren

Observationer:

090518, kl 13.15 Entrén till Runriket

090019, kl 13.30 Vallentuna kyrka